(Оповідання бабусі)

Я ще була дівчиною, як ходив до нас із Межигір’я якийсь здоровенний дід — пасічник, чи що. Такий якось чудний був,— зовсім і на пасічника не походив. Батько казав, що він літ п’ятдесят був січовиком, бився з Ордою, та вже як зстарів ся,— приїхав на байдаку з кошовим у Межигір’я і зробивсь у ченців пасічником. Отож було, як обридне йому сидіть із ченцями, то й прийде до батька, та й балакають собі у двох, споминаючи старовину; бо й батькові доставалося на своєму віку бувати у бувальцях. Було, як зачнуть об війні розмовляти, то дідуган зараз і в боки береться, і вус крутить, і чорта згадує... Їй— же Богу правда! Поки ще не вип’є, то було і многі літа співа і батьку, і матері, і мені, апостола чита,— а голос такий у його був, як з бочки, аж вікна джирчять, аж глина з стелі сиплеться. Як же випив чарку, другу,— то вже годі з писанія, зараз почне пісні співать, баляси точить, та таке вигадувать, хоч з хати тікай; було, й мене зачіпа... Їй-же Богу правда! Така вже, бачите, запорозька натура: ні літа її не вивітрять, ні під сивим волосом не сховається. І молився він якось чудно, не так, як ченці, а мовчки,— поклонів не кладе — а чотків[1] було йому ченці й не настачаться: уранці подарують, а ввечері вже не питай,— загубив.

Раз мені довелось і бачить, як він молився. Прийшов до нас та й забалакався до пізнього вечора,— а тут ік ночі насунули хмари, кругом замазалось — а там як ушкварить дощ як з відра, зробилось неначе горобина ніч[2]. От батько і уговорив діда переночувать у нас, бо до пасіки було верстов пять. "Орисю", каже мені батько: "постели пан-отцеві у світлиці" (була у нас через сіни світличка). Узяла я перину, подушки і пішла; стелю,— а тут і чернець увійшов. Тільки ввійшов, так і хряпнувсь навколішки; як ударить себе в груди, так руки й заклякли в його навхрест; як гляне на ікону, аж очі, що вже од старості позападали, викотились і заблищали, аж побілів, як крейда! Як глянула я на діда, то мені здалось — не то Господь, і стіна почула його молитву!... Аж груди мені заложило,— сама не знаю, як і я опинилась на колінах, і подумала собі мовчки: "Господи, помилуй і мене грішну!" Не довго й моливсь: устав,

— тут тільки догледівсь, що я у світличці. "А що ти", каже, "тут робиш?" А я йому кажу: "Стелю вам постелю". А він мене цмок — і поцілував... Зараз із неба, мов з печі: "Нехай же", каже, "тобі за се присниться гарний козак".

Так оттой, кажу, дід і співав і компонував пісні й думки. Раз у неділю, після обід, вийшов у садок і каже мені:

— Хочеш, Орисю, я тебе навчу пісень і думок?

— Навчіть, пан-отче, кажу: — я дуже люблю і пісні і думки.

А я змолоду дуже була гостра: було на вулиці, на вечорницях, у досвітки, в колядці, на ігрищах, ніхто як я перед вела. Без мене не знали, як і за що взяться, як і пісню завести. Було як мати не пустить мене на вечорниці, то й парубки порозходяться; а станемо граться в хрещика, або в гусей, то ні один парубок, зо всього села, не дожене мене: така була прудка... Їй-же то Богу правда! А парубки які були!... не теперішнім рівня! Які тепер парубки? оскублені горобці перед тими!... казна на що попереводились... Ті, було зійдуться на вечорниці в кармазинах, в блаватасі[3], у високих смушевих шапках, та як стануть баляндрасить, то й мертвий би розреготався, їй-же Богу правда!... А було як понаходять з Києва вартові козаки, то такий гармидер підіймуть,— хоч тікай із села! Нашим парубкам пики порозбивають, оселедці пообривають, всі вечорниці розженуть... Та й нашому брату доставалось: піймають було дівчину — а вже од них не втечеш, і мене ловили,— обступлють та й не пускають: "Се", кажуть, "відьма: ми її бачили на Лисій горі!" Божишся, заприсягаєшся, так не ймуть віри: "треба", кажуть, "подивиться, чи нема у неї хвостика". І вже, кажу, не втечеш од них і не сховаєшся, хоч пущі такі кругом села були, що не продерешся, пальця не просунеш. Теперечки і не вгадаєш, де той і ліс був; тоді трава вища була, як тепер дерево... Їй-же Богу правда! Косарі, було, косять, то аж коси ламають, а теперечки що? і в коліно тієї трави не буде...

Ну, так бачите... що ж я таке розказувала?... От їй-же Богу забула... Як згадаєш молоді літа, то здається і не вернулась би назад,— там би з думкою й осталась!... Еге, Про думки, про ченця. "Хочеш", каже, "я тебе навчу пісням і думкам? Як я вмру, то вони ще з тобою поживуть який час". От я і вивчилась, і старшу дочку Оксану навчила, так шкода ж: дочка моя вмерла а з нею і пісні і думки. Та ще як небога і вмерла: наглою смертю, глинище завалилось та й її придавило... Після себе оставила двоє діточок: хлопчика і дівчинку, манюсеньких, ще так тільки що од землі піднялись. Та й сиротам не дав Бог талану: унука оддали в некрути і погнали під Турка, та там десь у шпиталі і вмер, а унучка... Опять забрехалась!... що бо я розказувала?... Їй-же Богу забула!... Еге, навчив мене чернечий дід пісням і думкам, і які ж гарні були ті пісні й думки! так до серця й прикипіли. Де б не була, куди б не пішла, і вони зо мною, як курчата за квочкою. Засну, так і в сон мій залітають, як ті бджілки, що гудуть в вітях липи, як вкриється вона пахучим цвітом; а теперечки усе забула, усе розвіялось, як та роса, що ніхто й не знає, куди вона ховається. Одну тільки думку ще й памятую, та й ту забуду, коли Господь протягне віку. Та й не довго ж мені вже і дихать на цім світі: зовсім стара стала, і ноги не держать, і не дочуваю, і не добачаю, а часом так груди заложить, що й голосу не одведу... Сю зиму трохи була не замерзла біля самісіньких дверей. Піднялась страшенна хуртовина, а я й вийшла з хати; тільки переступила поріг, а мене як підхопить вітер — та в сугорб; силкуюсь устать, а мене так і валить, так снігом і заміта; кричу, так що з мого крику, коли вітер на десять голосів і реве, й виє, і скиглить і гоготить!... Та вже дівчата, спасибі їм, догледілись, що мене нема, вийшли, вигребли з сугорба та й внесли у хату; трохи не одубіла... Їй-же Богу правда!

Що-ж я розказувала?... опять забула... Що за напасть така!.. Почну, почну, та й теє... і зіб’юсь з пантелику... Чи пак, про думку... Кажу ж вам, що одну тільки і памятую. Дід мені казав, що скомпонував її, як ще був молодим і остав ся після батька та матери круглим сиротою. От слухайте, поки ще не забула:

Схиливши голову козак,

На розпутті стояв,

З своїм серцем неборак

Таку думку гадав:

"Один, як билина в полі,

Чахну, загибаю,

Не по своїй волі

Талану шукаю.

Нема нені, нема тата,

Нема сестри, нема брата,

Нема жінки,

Нема тітки,

Нема волі,

Нема долі...

Моя ж хатина —

В сирій землі домовина!"

А серце йому в одвіт

Такий дає привіт:

"Не журися, козаче,

Забудь своє горе,

Оглянься, небораче,

На білий світ-море!

Твоя мати — твоя воля;

Батько твій —

Степ сивий;

Сестра твоя — твоя доля;

Брати твої — два пистоля!

Гостра шабля — твоя жінка,

Яничарка[4] — твоя тітка,

А хатина —

Світ без тина,

Козацька перина!

Мати-воля тебе знарядить,

Батько-степ тебе направить,

Сестра-доля не покине,

Шабля-тітка не загине,

Брати-пістолі оборонять,

Яничарка врагів одгонить.

Іди ж, козак, світ за очима

Неси свою смерть за плечима.

Не бійсь смерти: поки живеш

Її нема,

А як умреш —

Тебе чортма!"

Ото вам і думочка. — І ті гарні були, так забула ж... їй-же Богу забула!... Стара вже стала, пора б і кісточкам на вічний покой... А здається, буцім ще і не дуже стара. Адже ж Кротиха старіша од мене: я була ще дівчинкою, а в неї вже було троє діточок, а і досі щороку ходить на Пречисту у Київ пішки... А та — як її?... Дудничиха... так ця далеко ще старіша од Кротихи, а ще держить її Господь на цім світі. У той рік, як я виходила за-між, вона оженила сина з дочкою того... як його?... що жив в тім селі, на горі, проти того, що млин збудував... він же ще чумакував... Ні, збрехала!... що я кажу!... не він чумакував, а той... як його?... що біля монастиря пасіка. На умі вертиться, так не згадаю ж... іще ж біля його хати і верба росте... та ні!... Оттак збреши!... Не верба — а колодязь...

його ж усі знають... Га?... не чую... кахи-кахи-кахи... ох, лишечко! груди заложило... кахи-кахи, кахи-кахи-кахи!

[1] Чотки — шнурочок з кульками, щоби рахувати на них свої молитви.

[2] Горобина ніч — дуже бурлива ніч зо зливою, громами і блискавками.

[3] Блаватас — синя шовкова матерія.

[4] Яничарка—фузія, яку мали яничари.